

ÉRTEKEZÉS AZ ÉLETRAJZRÓL*

B O R I I M R E

Az adatok időrendi egymásutánja nyomán Sinkó Ervin életrajzának a felfogás és az értelmezés szempontjából több verziója is elképzelhető. Még a száraz tényekre szorítókozó, egyszerű kronológiát készítő sem tud ellenállni a csábításnak, hogy ne magyarázza azt az emberi nyugtalan-ságot, amelyről a rendelkezésére álló adatok beszélnek, hát még az „irányzatos” életrajzíró milyen kísértésnek van kitéve, hogy szent elfogultságában el nem rajzolja a Sinkó-portré és a Sinkó-sorskép voná-sait! Főképpen, ha maga az író is a kezére játszik, amikor naplót, szubjektív vallomásait kínálja fel „objektív” valóságként. Ezzel a tény-nyel magyarázható, hogy Sinkó Ervinnek csak legendája él a köztudat-ban, s éppen ezért a művével foglalkozónak közletről sem könnyű a dolga, ha megpróbálja az életet és a művet realitásában felfogni és ér-telmezni, a hely, az idő, a körülmények látszólag idejétmúlt pozitivistá, ám hasznos és célravezető szempontjainak figyelembevételével. Ha nem lennének Sinkó-legendák, amelyeket vagy maga az író, vagy mások teremtettek, valószínűleg nem lenne szükséges ragaszkodni a pozitivistá kategóriákhoz, és meg lehetne elégedni a tények esszéisztikus inter-pretációjával is. S mert nem így van, a Sinkó Ervinről szólóknak elsőrendű feladata lehet-e más, mint szembenézni a legendákkal és a valósággal!

A gyermekkoráról maga az író beszélt *Szemben a bíróval* című önélet-rajzában. Traumáról van szó természetesen, amilyenén általában az emberek gyorsan túleszik magukat. A visszapillantó — az 1930-as években — fokozott jelentőséget tulajdonít az „esetnek”, s valószínűleg nem is aaptalanul — de a felnőtt ember szempontjából és eszmei cél-zatosságával. Az apatini Spitzer fiú védettebb és éppen ezért védtele-nebb volt, mint sors- és kortársai az apatini utcák porában, s nyilván ez volt az alapvető oka, hogy „sorsdöntőnek” érezte később az apró epizódot, „esetét” a sváb parasztgyerekek falkájával, amint rávetik magukat, lefogják, kigombolják a rövid nadrágját, hogy megnézzék „a zsidófiú fütyülőjét”, majd az árokba lökik a „Jud! Jud!” kiál-

* A szerző *Sinkó Ervin műve* c. 1981-ben megjelenő monográfiájából.

tással. Elképzelhető, hogy ebben a bandában ott voltak már az SS osztagok kandidátusai is, és későbbi mesterségükre készültek fel az árokparton, és tudott, hogy az antiszemitizmus a Monarchia közszellemében lappangott, fel-fellobbant „vérvádként”, mint Tiszaeszláron egy-két évtizeddel azelőtt, de már nehezebb elfogadni, hogy csak a zsidót alázták meg az árokparton, s nem az idegen, a velük nem barátkozó, a szellemekben és anyagiakban felettük álló úrifiút is, a Spitzerék csemetéjét, aki nem ismerte a gyermekközösségek íratlan, ám annál nyersebb szokásjogait, és éppen nem tudott védekezni a támadások ellen. S ezen a ponton kezdődik az esemény átképzésének, egyúttal metafizikai tartalommal való megtöltésének a munkája is a férfi visszapillantó tükrében. Legendásít, mintha a szelídség és a szeretet prófétájának történetébe kezdett volna, aki ott ring a cseléd-dajka karjai között. Magánosságát emlegeti, joggal, de ez a magány az úrigyereké, és nem csupán a zsidóé, és a család rovására kellett volna írnia, amivel a világot vádolta. Más fényben kell egyben Sinkó „cseléd-kérdését” is látnunk, mint amilyenben ő élénk állítja a *Szemben a bíróval* lapjain. A cseléd is abból a „vad” világból jött, ahova neki nem volt bejárása már osztályhelyzete miatt sem, főképp, ha az nem volt apatini német, hanem kupuszinai magyar lány. Az is azonban bizonyos, hogy a pszichoanalitikus könnyebben eligazodik a Sinkó kínálta élettények között, pedig az életrajzírónak feladata lenne, hogy lehetőleg reális mivoltában látassa hőstét — a rövidnadrágost is a szülői ház falai között, nevelődésének folyamatában, a családi aggodalom tárgyaként.

Aggodalomra ugyanis elég oka lehetett a jómódú szülőknek, főleg Szabadkán, ahova Apatinból átköltöztek, és ahol a még gyermek Sinkó Ervin, akkor még Spitzer Ferenc, gimnáziumba kezdett járni. Egy lázadó hívja ki ekkor maga ellen a környezetét. A családi igény nyilván a jó tanuló, szorgalmas fiú eszményét dédelgette, s mindent megtett, hogy a kis gimnazista követhesse útmutatásukat. Ő azonban éppen a tanulást hanyagolta el, és instruktorok segítségét kellett igénybe venni, hogy mentse, ami még menthető. Az érettségig azonban még így sem jut el: majd a történelemtől kéri az érettségi bizonyítványát. A kisdíák az „atyai házból” a szabadkai Munkásotthonba menekül, s ki tagadhatná, hogy van jelképi ereje ennek a ténynek! Jelentősége azonban csak a gimnazista szempontjából lehetett, az otthont látogató „szakik” nem bizonyos, hogy különösebben felfigyeltek rá. Több becsülete lehetett-e ott, mint a vele egykorú inasgyerekeknek? A maga állítása szerint a szakmák könyvtárait rendezte, higgyük el neki, de a kommentárt már óvatosabban kell olvasnunk. Nem feltételezhető, hogy az Otthon politikai életének első vonalába került, és a cselédlányok szakszervezetének megszervezése, amiben a kamaszt támogatták, megint csak hősünket jellemezheti, mert arról nem referál, hogy végül is megszervezte-e a cselédlányokat a frissen tanult jelszavak, hirtelen elsajátított

eszmék hangoztatója. Elképzelhető, hogy a tizenhat éves, a háború ellen szavaló fiatalembert az Otthon vezetői nemcsak ijedten tuszkolták ki, hanem megkönnyebbülten is csukták be utána az ajtót. Még ha a szavak, amiket nyilván mind bátrabban és merészebben ejtett ki, ismerősen az övéké volt is, tudták és érezték, hogy aki mondja őket, annak nem sajátja. Talán csak a misztikus felhang, a biblikus zöngé volt az ismét, utcára kerülő Sinkó Ervinnek az ismertetőjegye. Sejtteni véljük az előbb említett misztikumnak a forrását is: abból fakadt, hogy ő azután minden szót a „nagy és pontos jelentésében” értette, szó szerint, de jelentősebb társadalmi élmények híján mégis pontatlanul.

Csalódott tehát a világban és az emberekben, ám alig múlik el egy-két esztendő, ott ülhet a szabadkai művészársaság asztalánál mámorosan, és előbb nyilván csendesebben, később mind hangosabban mondta el véleményét életről és irodalomról. A család, ki tudja, talán jobban örült a mind kevésbé szépreményű fiú újabb orientációjának, a művészböhémnek, mint a forradalmárnak. S 1916-ban már készen volt a bizonyításnak is beváló verseskönyv, az *Éjszakák és hajnalok*. Pedig a tizennyolc éves fiatalembernek ez az újabb „kalandja” sem lehetett lelkesítő: most nők bukkannak fel az életében, s a kávéházi üldögélések gyakori velejárója, az alkohol, is szerepet játszik. Akárhogy is nézzük, minden gesztusa az úrigyerek lázadásáról tanúskodik, méghozzá a korarérett kamasznak a tetteiről, aki szertelenebb, és nem is egy fokkal, mint az évtársainak legnagyobb része. Mindenképpen problematikus és nagyon is figyelemreméltó a félénk és magános, az „exkluzív családi atmoszférában” felnövő „érzékeny plánta” gyors metamorfózisának a látványa, főképpen a szabadkai művészársaság vonzaskörében, ahol szellemi agresszivitását is kiélheti szinte bántatlanul, hiszen ez a társaság, ha már befogadta, toleránsabb lehetett, mint a családi otthon, az iskola vagy a szociáldemokrata munkásotthon vezetősége. Ha nem lennének írásos bizonyítékaink, akkor is kézenfekvőnek tetszene, hogy fiatal hősünket magas fokú becsvágy és fel- és kitűnni akarás jellemezte. S nem is volt mögötte más, mint ezeknek a motorja, ami valójában hajtotta, s messzemenő egyéb következtetést aligha lehet levonni szerelmi kalandjaiból vagy olvasmányjaiból, „szituációjának” egészéből. Nőiugyei sem egy Don Juanéi, hanem egy éhes kamaszé, akinek szemében a számok a fontosak csupán, éppen ezért nem is válogatós még. A korai, az 1916. március 14-én kezdett naplója jól tájékoztat életének eseményeiről és önszemléletének állásáról is. S ha lenne már tanulmány, amely a szabadkai művészársaság jelenségét ismerteti, tudnánk, hogy mit jelentett ebben a „társaságban” például Farkasné (a jeles festőművésznek, Farkas Bélának anyja), akinek alakja Balázs Béla 1915-ös szabadkai naplójának a soraiban is feltűnik, s aki az ifjú Sinkó Ervint is kegyelte. Bosnyák István idézi ennek a Sinkó-naplónak a következő sorait: „Fehérnétől jövet, hét után felnéztem Radossal Farkasnéhoz.

Meghívott bennünket vasárnap délutánra, egy hölgytársaság lesz ott, olyan házihangversenyfelét tartanak. Egy hét előtt még visszautasítottam volna a meghívást, de most elfogadom. Élni, emberek közé menni akarok — és ott lesz Cyryné is: szóra sem fogom méltatni... és *szebb leszek, mint valaha és megigézem a társaságot* — lássa, mit vett...” (A kiemelés az enyém. B. I.) Nos, ez a fenti sorokból is üzenő becsvágy szította az olvasási kedvét. Amit a szülői ház és az iskola nem tudott elérni, a művészársaságban való helytállás igénye elérte: a fiatal ambíciózus ember tanulni kezd, már azzal is, hogy olvas, méghozzá szenvedélyesen, céltudatosan keresve a könyveket, amelyekkel dicsekedhet, magára irányíthatja a figyelmet. „Még egy, vagyis másfél beillesztendő előtt hogy uralkodtak rajtam;” Bosnyák István nyomán) — kiált fel naplójában, bevallva, legalábbis a múltra vonatkozóan egészen kézenfekvő alárendelt szerepét. Ebben a művészársaságban valószínűleg sok mindenről szó esett, és a fogékony és felajzott lélek sokféleképpen reagálja le a hallottakat. Még népdalt is feljegyez Palicson, főképpen azonban olvas. Mert nem kis erőfeszítés kellett, hogy pótolja, amit a gyűlölt iskolában elmulasztott! S amit esetleg elveszített a rendszertelen tanulásal, megnyerte azzal, hogy korszerűbb, modernebb műveltségre tett szert, mint a fegyelmezetten iskolába járó osztálytársai. Egyodalább volt ez a műveltség, hiszen csak azt tanulta és olvasta, amihez vonzódott, és azokat a gondolatokat szívta magába, amelyek beillesztettek vonzalmainak körébe. Ezt tette természetesen nemcsak Szabadkán, hanem Pesten és Bécsben is. Bosnyák István rekonstruálni próbálta az ifjú Sinkó olvasmány-jegyzékét, s emlegeti Novalis, majd Anatole France, Nietzsche, Tolsztoj, Buddha, Tagore és Maeterlinck nevét. Jó lenne azonban tudni, ki volt a szabadkai társaságban, aki a katalizátor szerepét játszotta Sinkó Ervin életének e szakaszában, amelyet mindenképpen döntő fontosságúnak kell tartanunk, hiszen „teológiai” jellegű gondolkodása itt formálódott. Tudnia kellett például „földijéről”, Schmitt Jenő Henrikről, nemkülönben a schmitti tanok prófétájáról, a zombori Pataj Sándorról, akinek *Az élet tudománya* című könyve éppen 1916-ban jelent meg. Tény azonban, hogy a pesti Szovjetházban már felkészülten vehetett részt azokban a beszélgetésekben, amelyek során a nagyon is konkrét forradalmi kérdések „teológiai” problémaként vetődtek fel, és az egyéni üdvösség keresésének az eszközüvé váltak.

Mit sem változtat ezen, hogy Sinkó Ervin a harmincas években a „magasabb gyakorlati ideál” hiányát rója fel a *Szemben a bíróval* lapjain, s olyan konfliktust tételez fel, amilyent akkor nem élhetett meg. Az „esztétikai emóciók” is elég alapot szolgáltathattak, ha éppen arról van szó, a kihíváshoz, és akkor igenis természetes volt, hogy a bordélyházi asztalnál essen szó Tolsztojról, még ha ez a tény később más minősítést kap is. Nem szabadkai specifikum és nem csupán egy Sinkó Ervin magán-situációja ez, hanem „országos” nyomorúság kifejeződése.

S ő még nem is volt a legrosszabb helyzetben! Loósz István Ady-könyve is sejteni engedi ezt, mint ahogy egy György Mátyás révén szinte közvetlen kapcsolatba kerülhet azokkal a politikai-szellemi izgalmakkal, amelyek Kassák Lajos folyóiratát feszítették, s mintegy az ő névjegyével szökhet, a családi kötelmeket eltépve, Pestre 1918 őszén, ahol az a társaság fogadja, amely időközben disszidált Kassák Lajos táborából.

Sinkó Ervin forradalmi tevékenységének azonban mindmáig nem bírjuk részletes, megbízható rajzát. Nem mérhetjük fel tehát valóságos szerepének nagyságát sem. Szubjektív életrajzi vallomásai helyett, mint amilyen a *Szemben a bíróval* vagy *Az út* (1920) című műve, illetve regényes megidézése mellett, mint amilyen az *Optimisták*, tárgyilagos vagy legalábbis tárgyilagosságra törekvő életrajzra lenne szükségünk, hogy tetteit és krisztianizálódásának a folyamatát szemügyre vehessük. Pesten György Mátyás baráti köre lesz az övé is, és ők azok (köztük Révai József, Lengyel József), akik 1918 decemberében ellenezték Lukács György belépését a Kommunisták Magyarországi Pártjába, miként azt Lukács évtizedek múltán is emlegette. Messzemenő következtetéseket is le lehetne akár csak ebből a tényből is vonni éppen Sinkó szemléletével kapcsolatban, noha azt is tudjuk, hogy Sinkó végül is a Lukács-csoport közvetlen közelébe került, s mi több, vezette a közoktatásügyi népbiztosság világszemléleti osztályát. A proletárdiktatúra kikiáltását megelőző időkben Újpest pártszervezetének titkára, a Tanácsköztársaság kikiáltása után viszont előbb vidéken jár munkástanácsokat szervezni, majd Budapesten az egyik kerületi tanács és a központi munkástanács tagja. A véletlen viszi Kecskemétre városparancsnoknak, s ugyanez játszik közre, hogy ott legyen 1919. június 23-án a budapesti munkástanácsülésen, amikor az ellenforradalmi lázadás kitör és a Szovjetház botcsinálta parancsnoka lesz, majd a ludovikások átnevelésére vállalkozó Don Quijote. Elég-e mindennek megértéséhez és tisztázásához, amit önkritikusan maga mond el a *Szemben a bíróval* lapjain, s mennyiben igaz Lengyel József Sinkó-jellemzése, amelyben a negatív vonások vannak túlsúlyban, illetve Illyés Gyuláé a *Beatrice apródjai* című önéletrajzában? Túlértékelni vagy lebecsülni Sinkó Ervin szerepét a magyarországi forradalmi eseményekben egyaránt káros lehet, mert konfliktusainak rajza sem lehet reális e szerep elemzése nélkül. Az „apostata” Sinkó kérdése is válaszra vár még, párhuzamosan a Rotbart Irma iránt fellángolt nagy s évtizedeken át lobogó szerelem történetével, amelyet egy fiktív házasság és egy szerelmi háromszög tesz valóban romantikussá, táplálva többek között az alkotó képzeletet is. Egyelőre azonban csak legfőbb mozzanatait ismerjük az életrajz e fejezetének: a lelkes ifjú Pestre érkezését, „teológiai” gondolkodása kivirágzásának tényét a kizárólagosság elemeivel, azután pedig gyors ütemű, alig pár hónapot igénybe vevő eretnekké válásának a látványát.

Mert eretnekként költözött be Bécs „barakkországába”, és gondol-

kodott aktív krisztiánusként majdnem az évtized végéig, s bár revízió alá vette nézeteit, ezeknek egyes elemeit megőrizte, s mi több: átmentette a II. világháború utáni időkbe is. Sinkó Ervin életének ez a Tanácsköztársaság bukásával kezdődő húsz esztendeje az életrajzíró igazi próbatétele, különösképpen, hogy máig is ismeretlen tényezők sokaságával kell számolnia, akkor, amikor egy eseményekben és művekben valóban gazdag életrajzzal kell szembenézni. Már életrajzi tényei is gondot okozhatnak: az a hét esztendő Bécsben, majd a hat jugoszláviai év Szarajevóban és Prigrevicán azután két év Nyugat-Európában, majd kettő Moszkvában, azután ismét kettő Párizsban, 1939-től kezdve pedig Zágráb, Szarajevó, Drvar, Zágráb, Újvidék évtizedei izgalmas, egyben azonban ellentmondásoktól terhes élet-látványt nyújtanak. Hány szubjektív meg gondolás sürgette minduntalan útra kelni, s melyek voltak azok az objektív tényezők, amelyek „emigrációját” befolyásolták — olyan időkben is, amikor a legtöbb emigráns már rendezte életét, legalábbis ideiglenesen? Ismét csak a nagyon is szubjektív magyarázatra támaszkodhatunk csupán, s legfeljebb sejthetjük, mennyire bonyolultak voltak Sinkó Ervin kapcsolatai Bécsben. Emberileg is, amikor Rotbart Irma szívében ő kerül felül, s kiszorítja a Komját Aladár iránt oly sokáig táplált érzéseket, pedig, sejtethető, az asszony szemében ez volt a valóban „nagy szerelem”. Szerepe Sinkó Ervin életében azonban még felderítetlen, hiszen azt tudjuk csak, hogy jelentős volt: egy ideig nyilván ifjú rajongójának ideológiai vezetője is volt. Nem kevésbé volt összetett írónk ideológiai konfrontációjának jellege sem az emigráción belül. „S mikor sikerült kimenekülnöm Bécsbe — olvashatjuk a *Szemben a bíróval* 10. fejezetében —, a régi elvtársaimnak, akik már dolgoztak az új magyar forradalomért, azt mondtam, hogy nem tudok velük dolgozni, mert nem hiszem, hogy azt az embertelenséget, mely a fehér terrorban megnyilvánul, egy annak helyébe lépő vörös terror ki fogja a szívekből irtani.” Elszigetelődött-e ezekben az években, s ha igen, izoláltsága milyen mértékű volt? Ha arra gondolunk, hogy 1920-ban *Az út* címen megírja hitvallásszerűen „útját” a „diktatúrán keresztül Krisztusig”, s hogy a proletárdiktatúra-ellenes állásfoglalása magát is megijesztette, s nem is merete közzétenni, akkor fogalmat alkothatunk, milyen mély szakadék választotta el Sinkókat a többiek-től, akik — egyénenként — ugyancsak lelki válságokkal küzdöttek. A maga bevallása szerint evangéliumi szegénységben éltek, az is bizonyos azonban, hogy gondolkodásuk függetlenségének volt anyagi fedezete, alighanem Szabadkáról érkező és családi eredetű. Verseskönyvét talán még megjelentethette a virágzó bécsi magyar kiadói tevékenység jóvoltából, folyóiratát azonban krisztiánus alamizsnákra támaszkodva csupán már nem adhatta ki. Tény azonban, hogy amikor a bécsi emigráció szétszóródik, s újabb diaszpórákban él tovább Párizstól Berlinen át Moszkváig, Sinkó Ervin 1926-ban Jugoszláviába költözik, és ezzel

a gesztusával meglevő kapcsolatait is jelentős mértékben meglazította, egyben feltételeket biztosított arra is, hogy érintkezésbe léphessen a magyarországi szellemi élettel, s abban a *Nyugat* című folyóirattal, valamint Dienes Lászlóval, aki Kolozsváron indítja meg a *Korunk* című folyóiratot. Kétségtelenül a „polgári eredetüktől elszakadt emigránsok” életének lehetőségei a húszas évek második felében jelentős mértékben korlátozódtak, mint ahogy a többieknek is rendezniük kellett életüket. Sinkóéknak ott volt a feleség orvosi diplomája, és a szarajevói intermezzo után a „bácskai sváb falu”, Prigrevica, orvosi rendelőszobája — nem messze Apatintól, születése és első élményei színhelyétől. Megőrizni krisztianus hitüket hagyták el Bécsset, ám paradox módon a prigrevicai „sziget-élet”, ahonnan a Sinkó Ervin nevére küldött Szenteleky-levél a „címzett ismeretlen” megjegyzéssel érkezik vissza, éppen krisztianus-tolsztoji szemléletén ütött rést. Az is elképzelhető lenne, hogy a „valóság” látvány elől indult ismét külföldre, abban az időben, amikor a legtöbb magyar emigráns is elhagyja Jugoszláviát. Feltételezhetően megpróbált letelepedni szellemileg is idehaza, s mint Szenteleky Kornél levelezéséből tudjuk, a jugoszláviai magyar irodalom is akarta ezt. Sinkó Ervin azonban a szabadkai Napló munkatársa lett, szinte csak ott publikál, ilyen módon foglal állást abban a parázsló vitában, amely az 1920-as évek végén Szentelekyék „külön útjához” vezetett. Igazán azonban a maga lelki problémái foglalkoztatták: nem csupán belső, hanem külső ösztönzések is hatották rá, amikor újra előveszi a „ki nem adott, diktatúráról szóló könyvét, és hozzáfogott, hogy újra megírja a magyar proletárforradalom történetét”, az *Optimisták* című regényét. A *Szemben a bíróval* lapjain ugyan csak a belső sugallatokról és az ezeket kiváltó, a környezetét jellemző mozzanatokról beszél, sejthető, hogy az eszmei revízió, „útjának átértékelése”, s „kritikája” mintegy előfeltétele volt az egy évtizeddel megszakadt kapcsolatai újrafelvételének, ami végül is moszkvai útjához vezetett.

Ő sem ringathatta tehát magát abban az illúzióban, hogy pusztán csak regénye kiadása ügyében vállalkozik a közleről sem egyszerű útra. A „krisztianus” Sinkó Ervinnek nem sok keresnivalója lett volna Moszkvában Károlyi Mihály és Romain Rolland támogatása mellett sem, ha az *Optimisták* nem tartalmaztak volna olyan elemeket, amelyek mintegy felmentették, az önkritika révén, a szerzőt „múltja” teherterelei alól. Mert ne feledjük, olyan politikai-ideológiai és irodalmi közeg várta, amelyben megszületett *A magyar proletáriróadalom platformtervezete* (1931); amely Kun Bélával üdvözölte Lengyel József *Visegrádi utca* című „történelmi riportázsát” (1932), ahol a szerző Sinkó Ervinről igen kemény szavakkal beszél („Sinkónak rövidesen egész frakciója volt a szovjetházban. Az etikusok tisztelték benne a »megtért« bűnöst, aki most a végső konzekvenciáig vetkezi régi bűnös

ruháját... Korvin Ottó hiába nevezte Sinkót kóklernek és csirkefogónak, hiába nem bocsátotta meg néki a kecskeméti borozást és az ellenforradalom pártfoglalását...”), és még 1956-ban is fenntartja véleményét; s nem utolsósorban pedig ez az emigráns közösség már nemcsak a *Die Linkskurve*-ban vívott csatákon edződött, hanem ismerte a Szovjet Írók Szövetségének I. kongresszusán elhangzott szövegeket is. Mit s mennyit olvasott Sinkó ezekből a Nyugat-Európa baloldali értelmiségét is foglalkoztató írásokból, egyelőre nem tudjuk felmérni, de hogy a legjelentősebb téziseket ismerte, bizonyosra vehető. Ha tehát elment Moszkvába, a maga munkáját föltétlenül pozitívnak kellett tartania éppen a moszkvai ideológiai-esztétikai elvárások tükrében is. S a „salvus conductus” szerepét kapta maga a *Szemben a bíróval* az *Europe* hasábjain. Utolsó mondataiban a „forradalmi író” kifejezés nem véletlenül bukkan fel, s nem lesz véletlen a krisztianizmust megtagadó utolsó mondat sem. Fontosnak látszik éppen ezért a Sinkó-vallomás záróbekezdését idéznünk:

„Szemben a bíróval rovom a betűket, mindig szemben a bíróval, s felvetődik a kérdés; szabad volt-e, mikor nemcsak barátok, hanem ellenségek füle hallatára is beszélek, szabad volt-e a vérbe fojtott magyar diktatúráról szólva mindent megmondani? Nemcsak szabad volt, hanem kellett. A magyar proletárdiktatúra köztulajdonná tette a gyárat, a bányát, a bankokat, a házakat, a földet, a magyar proletárdiktatúra négy hónapig, mint egy lidércnyomás, nyugtalanította a világ leghatalmasabb kapitalista államait, négy hónapig a maga testével fogta fel azokat az ütéseket, melyek nélküle a ma hatalmas orosz testvérét érték volna. Nincs az az igazság, melyet kimondani a magyar proletárdiktatúra érdekében megengedhetetlen volna. A proletárforradalom a kapitalizmus döglétes levegőjében felnőtt embereket kapja örökségbe. Minékünk nincs szükségünk hazugságra, s forradalmi írónak lenni nem azt jelenti, hogy úgy kell tennünk, mintha a forradalmat gyönyörűnek vélnénk. A forradalom céljai gyönyörűek, és a mai társadalom gyilkosabb minden forradalomnál. Mi a forradalom céljait akarjuk, s azért akarjuk mielőbb s minden konzekvenciájában a forradalmi erőszakot.”

Más kérdés, hogy nem szerencsés pillanatban érkezett Moszkvába, és nem is rajta múltot, hogy a két esztendő csak azt adta neki, amit adhatott. Az *Optimisták* nem jelent meg, egykori barátai és ellenségei közül sokan börtönbe kerültek, többen eltűntek, és Sinkónak, amikor ismét Párizs felé utazott, nem is az volt az alapvető problémája, hogy értelmezze, amit látott és hallott, hiszen ehhez nem volt akkor még sem kellő felkészültsége, sem kellő történelmi „tudása”, hanem hogyan is viselkedjék, milyen is legyen az ő „visszatérése a Szovjetunióból”. Andre Gide után nem volt szenzáció a „csalódott” Sinkó Ervin már, és az sem lesz véletlen, hogy megtartja ugyan előadását „A Szovjetunió politikája és a szovjet etika” címmel, de csak a *Don Quijote útfaj* című

tanulmányát írja meg s közli az *Europe* és a *Korunk* oldalain. Az ideológiai (és baráti) konfrontációk forgatagában azonban benne van, hiszen akkor sem kerülhette volna ki őket, ha nem Moszkvából érkezik Párizsba, s ki is merül tevékenysége a legkülönbözőbb ideológiai ütközések regisztrálásában — kissé talán a húsz esztendővel azelőtti problémákra emlékeztető módon. Jellemző lehet azonban, hogy szinte érzéketlenül engedi el a füle mellett Andre Malraux szavait, amelyekkel Spanyolországba hívja a Sinkó házaspárt — dolgozni és harcolni. Tudjuk, Sinkóék Párizsban maradtak, majd 1939-ben ismét útra keltek: előbb Zágrábban állnak meg, azután Szarajevóba, onnan pedig Drvarra mennek, ahol azután a háború is utoléri őket.

Sinkó Ervin 1919 óta a „kivonuló” ember magatartását képviselte, ami a maga érzelmi projekciójában a sehova sem tartozás, a hontalanság motívumait csalta elő, s annyira túlfeszítette helyzetérzését, hogy a *Szemben a bíróval* egy helyén a következőket mondja: „Írni csak a szolgálatnak egy módja. Ilyen értelemben hiszem, hogy ma nincs politikamentes irodalom, és ez az oka, hogy egy a világban ma hazátlan nyelven, írni maradtam.” (A kiemelés az enyém. B. I.) Ez torzul azután tovább az elkövetkező tíz esztendőben, elannyira, hogy 1944. március 15-én a *Partizán hadikórház No. 9.* című versében arról beszéljen, hogy „fantom nyelven süvölt fantom népnek dalom”. Szép legenda kerekedett ebből a szubjektíve talán elfogadható, valóságosan azonban nagyon is megkérdőjelezhető, alapjában véve torzulást szenvedett helyzetfelmérésből: a hazáját nem lelő, de szüntelen a „haza” után sóvárgó száműzött emberről. A sehova sem tartozás ugyanis a semmit sem vállalásnak is gyökerezett — egy olyan individualizmus manifestációjaként, amelynek jellemrajzát föltétlenül meg kellene rajzolni. Drvari naplója, tetemes részét nyomtatásban olvashattuk, ennek a semmit nem vállalásnak is a dokumentuma, még akkor is, ha tudjuk, Sinkó Ervin életútjának fordulópontját ezek a háborús esztendők hozták meg, amikor is rádöbentették a gyakorlati elkötelezettséggel szembeni magatartásának meddő voltára. Fel kellett adnia elutasító magatartását, eszméi egébből a földre kellett ereszkednie, és így érthető az a mámor is, amellyel a cselekvések nem is egyszer jelentéktelen változatait vállalja.

Zágrábban „tiszta lappal” kezdhetett új életet tehát a felszabadulás után, nem kismértékben Miroslav Krleža árnyékában, akit talán még annak bécsi látogatása idején ismert meg. Az ötvenes évek elején a nagy formátumú közéleti ember arcélét látjuk kirajzolódni, akinek pályafutása most már a lehető legszorosabban forr össze Jugoszlávia politikai és szellemi életének a változásaival. Már akadémikusként érkezik 1959 őszén Újvidékre és foglalja el katedráját a Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékén, megosztva idejét Újvidék és Zágráb között, egészen haláláig. Az életrajzírónak természetesen e korszak tárgyalásakor sem

könnyült meg a dolga: dilemmák ezzel a húsz esztendővel kapcsolatban is adódnak. Sinkó Ervin helyének és szerepének kérdése a jugoszláviai magyar irodalomban, az egyetemes magyar irodalomban és a horvát irodalomban egyaránt nyitott még.

(Folytatása a következő számunkban)